

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فراگرد تنظیم و کنترل بودجه

ویژه دانشجویان دانشگاه پیام نور

فصل اول

- ۱- از نظر لغوی، **بودجه** از واژه بوژت که در زبان فرانسه معنی کیف دارد گرفته شده است.
- ۲- **بودجه در مفهوم عام** به صورت دخل و خرجی اطلاق می‌شود که برای برای آینده پیش‌بینی شده باشد. بودجه در این مفهوم شامل تمام مواردی می‌شود که فهرستی از درآمدها و هزینه‌ها برای مدت زمانی مشخص تهیه و تدوین گردیده باشد.
- ۳- **بودجه به معنای وسیع کلمه** عبارت است از پیش‌بینی درآمدها و برآورد هزینه‌ها برای مدت زمان معین به منظور برنامه‌ریزی و کنترل منابع و مصارف.
- ۴- **بودجه به معنای خاص** آن است که همان بودجه کل کشور به عنوان برنامه رسمی دولت می‌باشد، این بودجه دستورالعمل دخل و خرج دولت است.
- ۵- پیدایش بودجه ناشی از وجود دو واقعیت در جهان هستی است و این واقعیت‌ها عبارتند از **محدود بودن امکانات و منابع موجود در طبیعت** از یک سو و **نامحدود بودن نیازها و خواست‌های انسان از سوی دیگر**.
- ۶- **بودجه‌بندی** ابزاری است برای تخصیص بهینه منابع محدود به منظور تأمین نیازهای نامحدود و راهی است برای جلوگیری از کمبود امکانات و بروز بحران مالی.
- ۷- دولت، به طور معمول، به **دو مفهوم** به کار می‌رود. یکی به معنای محدود که قوه مجریه را شامل می‌شود و دیگری به معنای وسیع کلمه که کلیه ارکان حکومت یعنی هر سه قوه (مجریه، مقننه، قضاییه) را در بر می‌گیرد.
- ۸- بین حجم بودجه دولت و وسعت وظایف آن رابطه مستقیم برقرار است و **سیاست‌های راهبردی دولت** تعیین کننده حجم اعتبارات و چگونگی تأمین آنها در چارچوب وظایف دولت می‌باشد.
- ۹- **نقش و وظایف دولت** به چهار حوزه تقسیم می‌شود:
اول. امور حاکمیتی
تحقق آن موجب اقتدار حاکمیت کشور است و منافع آن بدون محدودیت شامل همه اقشار جامعه می‌گردد مانند سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و نظارت، برقراری عدالت اجتماعی، قانون‌گذاری، اداره امور قضایی، دفاع ملی، امنیت داخلی و تنظیم روابط خارجی، حفظ محیط زیست.
دوم. تصدی‌های اجتماعی
منافع اجتماعی حاصل از آنها نسبت به منافع فردی برتری دارد و موجب بهبود وضعیت زندگی افراد می‌گردد از قبیل آموزش و پرورش، علوم و تحقیقات، بهداشت و درمان، امور فرهنگی هنری، تربیت بدنی.
سوم. امور زیربنایی
آن دسته از طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای است که موجب تقویت زیرساخت‌های اقتصادی و تولیدی کشور می‌شود. نظیر طرح‌های آب و خاک، ارتباطات و حمل و نقل، شبکه‌های انرژی رسانی.
چهارم. تصدی‌های اقتصادی
وظایفی که مربوط به اداره و بهره‌برداری از اموال جامعه می‌شود و دولت مانند اشخاص حقیقی و حقوقی خصوصی عمل می‌کند مانند تصدی در امور صنعتی، کشاورزی، بازرگانی و بهره‌برداری از طرح‌های زیربنایی.

۱۰ - نحوه اجرای وظایف دولت در حوزه‌های چهارگانه به شرح زیر است:

اول. امور حاکمیتی ← توسط دستگاه‌های دولتی و عنداللزوم با مشارکت مردم.

دوم. تصدی‌های اجتماعی: با استفاده از شیوه‌های زیر:

- حمایت لازم برای توسعه بخش غیردولتی مجری این وظایف
- خرید خدمات از بخش غیردولتی
- مشارکت با بخش غیردولتی
- واگذاری مدیریت قسمتی از واحدهای دولتی به بخش غیردولتی
- ایجاد واحدهای دولتی با رویکرد هدفمند و نتیجه‌گرا

سوم. امور زیربنایی

با مدیریت، حمایت و نظارت دستگاه‌ها و شرکت‌های دولتی توسط بخش غیردولتی انجام می‌شود.

چهارم. تصدی‌های اقتصادی

واگذاری به بخش غیردولتی (با تنظیم مقررات، ایجاد فضای سالم رقابت و امنیت سرمایه‌گذاری)

۱۱ - قانون برنامه چهارم توسعه به منظور کاهش حجم تصدی‌های دولت اقدام‌های زیر را به دولت تکلیف کرده است:

اول. توسعه فعالیت‌های اجتماعی از طریق مشارکت‌های مردمی و بخش غیردولتی

دوم. کاهش سالانه ۳٪ از تصدی‌های اجتماعی

سوم. ممنوعیت شروع طرح و پروژه جدید در امور تصدی‌های اقتصادی و اجتماعی

چهارم. تعیین اهداف کمی خصوصی‌سازی در بودجه سالانه

۱۲ - عوامل مؤثر در تحول بودجه عبارتند از: نقش دولت در جامعه و نظریه‌های اقتصادی حاکم بر جامعه.

۱۳ - در دوره کلاسیک، دولت مطلوب دولتی بود که فقط نقش ژاندارم داشته باشد و خود را از دخالت در امور اقتصادی جامعه کنار نگه دارد.

۱۴ - نظریه نوین اقتصادی در سال ۱۹۳۶ با انتشار کتاب (نظریه عمومی اشتغال، پول و بهره) کینز پا به عرصه اقتصادی گذاشت.

۱۵ - در کشورهای دارای نظام سوسیالیسم دولت با تصاحب کلیه عوامل تولید، عامل دخالت کامل و در نظام‌های کاپیتالیسم (سرمایه‌داری) دارای دخالت نسبی و در حد ارشاد است.

۱۶ - رویدادهای مؤثر در تحول بودجه: به ترتیب عبارتند از جنگ جهانی اول، بحران اقتصادی بزرگ و جنگ جهانی دوم.

۱۷ - تا قبل از مشروطیت، بودجه هر ایالت و ولایت در حساب‌های پراکنده‌ای به عنوان کتابچه‌های جمع تهیه می‌شد و هر کتابچه مسئولی به نام مستوفی داشت که زیر نظر وزیر دفتر (وزیر مالیه که لقب مستوفی‌الممالک داشت) انجام وظیفه می‌کرد.

۱۸ - بودجه به شکل متداول و با رعایت کم و بیش اصول بودجه‌بندی با پیدایش حکومت مشروطه متولد شد و نقش قوای سه‌گانه حکومتی در فرایند بودجه مشخص گردید.

۱۹ - نخستین بودجه در دوره مشروطیت در سال ۱۲۸۹ هجری شمسی در دوره دوم قانون‌گذاری توسط صنایع‌الدوله، وزیر مالیه وقت تهیه شد.

۲۰ - در سال ۱۳۳۹ مطالعات مقدماتی برای برنامه‌ای کردن بودجه آغاز شد و در سال ۱۳۴۴ علاوه بر این که شکل و اساس بودجه متحول گردید و به صورت بودجه برنامه‌ای درآمد، تهیه و تنظیم بودجه از وزارت دارایی که اداره بودجه عادی را برعهده داشت به سازمان برنامه که مسئولیت برنامه‌ریزی عمرانی را عهده دار بود منتقل شد.

۲۱ - در سال ۱۳۸۱ نظام جدیدی به عنوان بودجه عملیاتی برای بودجه‌ریزی کشور طراحی شد. این نظام بر اساس دو محور به کارگیری طبقه‌بندی اقتصادی و برآورد هزینه به روش حسابداری قیمت تمام شده قرار دارد.

۲۲ - در تعاریف گذشته، ماهیت بودجه **سند** ولی در تعاریف جدید ماهیت آن **برنامه** تلقی شده است .

۲۳ - **بودجه دولت** سندی است که معاملات دخل و خرج مملکتی برای مدت معینی در آن پیش‌بینی و تصویب می‌گردد، مدت مزبور را **سنه مالیه** گویند که عبارت از **یک سال شمسی** است .

۲۴ - تعریف بودجه از دید قانون محاسبات عمومی مصوب ۱۳۱۲ ← بودجه لایحه پیش‌بینی کلیه عواید و مخارج مملکتی است برای مدت یک سال شمسی که به تصویب مجلس شورای ملی رسیده باشد .

۲۵ - **کلیدواژه‌های بودجه**

اول. برنامه

بودجه طبیعت برنامه‌ای دارد. این عنصر **(برنامه)** وجه تمایز بودجه‌های نوین با بودجه‌های سنتی که سندیت آن مطرح بود می‌باشد.

دوم. دوره معین

دوره معین برای بودجه ناشی از **ماهیت برنامه آن است**. زیرا هر برنامه‌ای از نظر زمانی نقطه آغاز و نقطه پایانی دارد و بدون مشخص شدن این مدت برنامه قابل تصور نیست .

سوم . پیش‌بینی

بودجه ماهیت پیشگویی و آینده نگری دارد و این لازمه هر نوع برنامه‌ریزی است. تفاوت بودجه و حسابداری در **خصیصه آینده‌نگری** آن است .

چهارم. درآمدها و هزینه‌ها

ارقام بودجه دو طرفه است ، طرف درآمدها و طرف هزینه‌ها. این ویژگی ناشی از ضرورت وجودی امکانات مالی و منابع مادی برای انجام برنامه‌های طراحی شده می‌باشد و این ضرورت توازن دو طرف بودجه را الزامی می‌سازد . در بودجه‌بندی تقدم با پیش‌بینی درآمدها است و برآورد هزینه‌ها در چارچوب درآمدهای پیش‌بینی شده به عمل می‌آید .

پنجم . عملیات

بودجه به منظور انجام عملیاتی معین تهیه می‌شود. بودجه و بودجه‌بندی خود هدف نیست بلکه ابزاری است برای رسیدن به هدف‌های معینی که از طریق اجرای عملیات مشخصی تحقق خواهد یافت .

تفاوت بودجه بندی سنتی با بودجه‌های برنامه ای امروز در این است که بودجه سنتی بدون مشخص کردن اهداف و عملیات دولت، اعتبارات و هزینه‌های بودجه را بر حسب دستگاه‌های خرج کننده منعکس می‌کرد .

ششم. سیاست‌ها و هدف‌ها

عملیات در جهت نیل به سیاست‌ها و هدف‌های قانونی انجام می‌گیرند .

خود عملیات نیز وسیله است برای نیل به سیاست‌ها و وصول به هدف‌های قانونی .

فصل دوم

۱ - بودجه چهار نقش بر عهده دارد که عبارتند از :

اول. نقش خدماتی بودجه

منظور از نقش خدماتی یا تخصیصی بودجه امکاناتی است که دولت برای اداره امور مملکت از بودجه کل کشور کسب می‌کند و فرآیندی که طی آن چگونگی استفاده از کلیه منابع طرف درآمدهای بودجه منابعی را جهت تولید کالاها و خدمات عمومی تعیین می‌گردد . هدف دولت از اجرای بودجه در جایگاه خدماتی آن تأمین و تدارک کالاها و خدمات عمومی برای استفاده افراد جامعه است . حدود و قلمرو خدمات اساسی را که جزو اعمال حاکمیت دولت محسوب می‌شوند قانون اساسی مشخص کرده و بر عهده دولت‌ها می‌گذارد. در ایفای نقش خدماتی بودجه ، راهنما و خط مشی دولت اصل اثر بخشی می‌باشد. یعنی درآمدهایی ارجحیت دارند که به سرعت و سادگی وصول می‌شوند و عملیاتی اولویت دارند که سریع‌تر به هدف خواهند رسید .

دوم. نقش اقتصادی بودجه

دولت‌ها در هر نظام سیاسی و اقتصادی دارای دو هدف مشترک هستند که عبارتند از:

الف - ثبات اقتصادی

به مفهوم تعادل عرضه کل و تقاضای کل در جامعه و به منظور مقابله با دوره‌های اقتصادی از قبیل تورم، رکود و بحران است . سازوکار بودجه در دوره تورم اتخاذ سیاست مالی انقباضی و در دوره رکود اعمال سیاست انبساطی است .

ب - رشد اقتصادی

عبارت از افزایش ظرفیت کشور در تولید کالاها و خدمات است و معیار آن افزایش تولید ملی می‌باشد . امروزه هدف کلیه کشورها با هر نظام حکومتی نیل به رشد اقتصادی مطلوب است . یکی از شاخص‌های مهم رشد اقتصادی، بهره‌وری است. بهره‌وری حاصل کسری است که از تقسیم مقدار و ارزش محصول بر مقدار یا ارزش یکی از عوامل تولید به دست می‌آید. بهبود بهره‌وری راهی به سوی رشد اقتصادی است .

سوم . نقش اجتماعی بودجه

از طریق اتخاذ یک رشته سیاست‌های اجتماعی برنامه‌ریزی شده و هماهنگ به تحقق می‌پیوندد . منظور از عدالت اجتماعی برابری نسبی آحاد جامعه در بهره‌گیری از امکانات و رفاه عمومی است و دولت برای تأمین آن لازم است با اتخاذ و اجرای سیاست‌های باز توزیع صحیح سعی کند فاصله طبقاتی مردم را کمتر کرده و به حداقل ممکن برساند . یکی از ابزارهای مؤثر در تعدیل توزیع در آمد، بودجه دولت است .

چهارم. نقش مدیریتی بودجه

مدیریت عبارت است از فرآیند برنامه‌ریزی، سازماندهی، هدایت و کنترل عملیات سازمان برای رسیدن به هماهنگی مطلوب میان منابع انسانی و مادی که در نیل هدف‌ها به طور کارا و اثربخش مورد نیاز است . بودجه در طرف درآمدها ابزار تأمین‌کننده منابع مالی عملیات سازمان است . بودجه انعکاس مالی کلیه برنامه‌ها و عملیات اجرایی سازمان است . مدیریت در جهت تکامل در دو بستر متفاوت حرکت کرده است. یکی در جهت کیفی و رفتاری و دیگری در مسیر کمی و مقداری . بودجه‌بندی یکی از مهم‌ترین روش‌های مقداری در مدیریت است .

بودجه‌بندی تکنیکی است که به کمک تحلیل‌های مالی و ارزیابی‌های اقتصادی، عملیات و برنامه‌های سازمان را طراحی، اجرا و کنترل می‌کند و کارایی مدیریت را ممکن می‌سازد.

بودجه در سیر تکاملی خود از سه مرحله عبور کرده و به منزله سه نوع ابزار عمل نموده است. اول ابزار نظارت پارلمانی، دوم ابزار تحلیل اقتصادی و سیاست‌گذاری مالی در جهت تحقق هدف‌های رشد و ثبات اقتصادی و سوم ابزار مدیریتی به منظور بهبود شیوه‌های اداره امور. مدیریت امور عمومی در دو سطح متصور است. یکی در سطح کلان، یعنی مدیریت دولت که فرآیند مدیریتی آن جنبه سیاسی و اقتصادی دارد. دیگری مدیریت سازمان‌های دولتی در سطح خرد، که مدیریت در این سطح در چارچوب سیاست‌ها و هدف‌های کلی تعیین شده اعمال می‌گردد. در مبحث نقش مدیریتی بودجه چگونگی استفاده از بودجه به عنوان ابزاری برای بهبود مدیریت سازمان‌ها بررسی می‌گردد. اولین بار در آمریکا در سال ۱۹۴۹ نقش مدیریتی بودجه شناخته شد.

حاصل کار کمیسیون هوور گزارشی بود که در آن نظام‌های بودجه‌بندی نوینی با عناوین بودجه برنامه‌ای و بودجه عملیاتی پیشنهاد و به عنوان ابزار بهبود مدیریت بررسی شد.

روش‌های نوین بودجه‌بندی و عملیاتی و فنون جدید مربوط به آنها، بودجه را به منزله مناسب‌ترین وسیله بهبود مدیریت مطرح می‌سازد.

۲- ارتباط بودجه با فرآیند مدیریت

اول. بودجه ابزار برنامه‌ریزی

برنامه‌ریزی طراحی دورنمای آینده‌ای مطلوب و پیش‌بینی و انتخاب راه‌های مؤثر وصول به آن است.

برنامه‌ریزی امری آینده‌نگر و اساس آن پیش‌بینی است.

بودجه در حالی که اطلاعات لازم برای برنامه‌ریزی را فراهم می‌سازد خود ابزار اجرای برنامه‌هاست.

گرایش استفاده از بودجه به عنوان ابزار اجرای برنامه‌ها و رسیدن به هدف‌های اقتصادی بعد از بحران جهانی سال‌های ۱۹۳۰ شروع شد.

دوم. بودجه ابزار سازماندهی

از یک طرف مبتنی بر صرف اعتبارات و از سوی دیگر محدود به ظرفیت‌های مالی و بودجه‌ای می‌باشد.

اثر بودجه بر عناصر ساختار سازمان :

الف - نحوه تقسیم کار الگوی تقسیم کار، طبقه‌بندی وظایف و واحد بندی ادارات که از اساسی‌ترین عناصر سازماندهی است تابعی از طبقه‌بندی توالی عملیات در بودجه می‌باشد.

به عنوان مثال در صورتی که در بودجه مصوب برنامه زراعت به فعالیت‌های مبارزه با آفات نباتی، بهبود زراعت دیم، و ترویج و آموزش تقسیم شده باشد در طبقه‌بندی وظایف سازمان ناگزیر باید واحدهای جداگانه‌ای برای هر کدام از حالت‌های نام‌برده منظور شود.

ب - سلسله مراتب

ج - اختیار و مسئولیت اختیارات مالی، جایگاه ویژه‌ای در میان انواع اختیارات و اثربخشی مدیریت دارد.

د - عدم تمرکز

ه - گستردگی سازمان

و - صف و ستاد

سوم. بودجه ابزار هماهنگی

مفهوم هماهنگی ایجاد وحدت عمل و همسو کردن فعالیت‌های مختلف سازمان در جهت نیل به هدف‌های مشترک است.

یکی از مؤثرترین ابزار هماهنگی بودجه است.

بودجه بندی در نخستین گام از کوچک‌ترین واحدهای عملیاتی دستگاه‌ها آغاز می‌شود.

بودجه‌بندی حاصل فرآیندی نظام‌دار از هماهنگی در کلیه رده‌های سازمانی می‌باشد .

چهارم. بودجه ابزار هدایت

هدایت به مفهوم جهت دادن به داده‌ها و منابع در بستر داده‌ها و اهداف سازمان است .

هدایت، کانالیزه کردن فعالیت‌ها و فرآیندهای سازمانی در مسیر برنامه و طرح‌هایی از قبل پیش‌بینی شده می‌باشد و مستلزم هدایت هدفمند کلیه

عناصر تولید از قبیل نیروی انسانی، امکانات مادی و منابع مالی است .

یکی از راه‌های هدایت گرانه انعطاف در بودجه جابجایی اعتبارات مصوب است .

پنجم . بودجه ابزار نظارت

کنترل و نظارت مراقبتی است که در جهت تطبیق عملیات انجام شده با برنامه‌های از قبل پیش‌بینی شده اعمال می‌شود تا صحت اجرای برنامه‌ها احراز

شود .

کنترل مشتمل بر چهار مرحله است: برقراری معیارها، سنجش عملیات، مقایسه عملیات با معیارها و کشف و اصلاح انحرافات .

اثر بخشی کنترل به کفایت معیارهایی بستگی دارد که در مرحله برنامه‌ریزی تعیین می‌شوند .

تودجه حامل موثرترین و دقیق ترین معیارهای مقداری است .

بودجه دقیق ترین و موثرترین اطلاعات بازخوردی را برای کنترل ، در تمام سطوح مدیریتی فراهم می سازد .

فصل سوم

۱ - **بودجه** ماهیت پیش‌بینی دارد و پیش‌بینی طبعاً برای دوره زمانی معین انجام‌پذیر است .

۲ - **بودجه های ادواری** در چارچوب برنامه‌های عمرانی درازمدت یا میان‌مدت تهیه و تصویب می‌شوند .

۳ - بودجه های ادواری در قالب **بودجه های سالانه** تنظیم و تصویب گردیده و سپس به اجرا گذارده می‌شوند .

۴ - در دولت ایران بودجه کل کشور برای **یکسال** تهیه و تصویب می‌شود و همچنین **بودجه ادواری** آن به عنوان برنامه توسعه (عمرانی) است که **پنج ساله** می‌باشد .

۵- اصل وحدت (جامعیت)

به موجب این اصل تمام اعتبارات برنامه ها و عملیات دولت ، تمام درآمدها و هزینه های آن و همچنین بودجه تمام دستگاه های اجرایی باید در یک سند بودجه تهیه و تنظیم و در یک زمان به تصویب مجلس برسد .

یکی از دلایل وجودی این اصل امکان نظارت قوه قانون گذاری نسبت به ارقام پیش بینی شده در بودجه و جلوگیری از ناهماهنگی ها و دوباره کاریهاست .

در صورت رعایت این اصل بررسی و احراز تعادل بودجه ، بررسی فشار مالیاتی نسبت به درآمدهای ملی و برآورد فایده نسبی هزینه های عمومی برای مجلس و تحلیل گران بودجه امکان پذیر می‌گردد .

با رعایت این اصل بین فعالیت های بخش خصوصی و سیاست های دولت هماهنگی ایجاد می‌شود .

به موجب این اصل ارقام درآمدها و هزینه در بودجه باید به صورت کامل و ناخالص نوشته شود .

از سال ۱۳۴۴ با ادغام بودجه های جاری و عمرانی و واگذاری مسئولیت هر دو به سازمان برنامه و بودجه اولین بودجه برنامه ای تدوین و اصل وحدت عملی گردید .

بودجه کل کشور شامل بودجه عمومی دولت اعم از اعتبارات جاری و عمرانی ، بودجه شرکت های دولتی و بانک ها و بودجه سایر موسسات می‌باشد .

مواردی که از شمول بودجه کل کشور خارج است عبارت اند از بودجه شهرداری ها و بودجه نهادهای عمومی غیر دولتی .

استثنا بر اصل وحدت از نظر زمانی لایحه متمم بودجه است .

۶- اصل شمولیت (تفصیل)

براساس این اصل باید به تفصیل و به صورت ریز تهیه و تنظیم شود و به تصویب مجلس برسد .

رعایت این اصل از نظر کفایت نظارت نمایندگان مردم در قوه قانون گذاری بر کم و کیف مخارج اهمیت دارد .

۷- اصل کاملیت (بودجه ناویژه)

اصل مزبور ناظر بر طرف درآمدهاست که باید ناخالص درج شود .

این اصل با اصلی در مالیه عمومی به عنوان (اصل تمرکز عایدات) مرتبط است .

از مقایسه اصل کاملیت و اصل تمرکز عایدات چنین بر می‌آید با این که آن ها هر دو مکمل هم هستند اولی مربوط به نحوه تهیه بودجه و دومی ناظر بر اجرای بودجه است .

منتها استثنا بر این اصل درآمدهای اختصاصی است .

۸- اصل تخصیص و اصل انعطاف پذیری

بر اساس اصل تخصیص منابع در آمدی دولت باید برای مصارف مشخص تخصیص یابد و ارقام منظور در بودجه باید برای همان مواردی که پیش بینی و تصویب شده است وصول شود یا به مصرف برسد .

اگر قرار باشد این اصل با وجود اصل شمولیت که متضمن بودجه ای ریز و تفصیلی است کاملاً رعایت شود باعث خشکی و انجماد در اجرای بودجه می شود و هر گونه آزادی عمل را از مدیران دستگاه ها سلب می کند و آن ها را در مقابله با شرایط پیش بینی نشده به بن بست می رساند . به همین جهت به موازات این اصل ، اصل دیگری به عنوان انعطاف پذیری مطرح می شود .

بر اساس اصل انعطاف پذیری مدیران دستگاه ها و مجریان بودجه باید اختیار داشته باشند در مرحله اجرای بودجه تغییراتی در ارقام آن به عمل آورند . این اصل از مفاهیم بودجه بندی جدید است و لازمه بودجه برنامه ای می باشد .

ارقام بودجه فقط ابزاری برای تحقق هدف هاست .

اصل انعطاف پذیری به منزله تیغ دولبه ای است که می تواند آثار مطلوب یا نامطلوب به بار آورد .

۹- اصل تعادل

تعادل به مفهوم تساوی و توازن ارقام درآمدها و هزینه های بودجه است .

این اصل یکی از اصول مهم بودجه و حاصل نظرات دانشمندان اقتصاد کلاسیک می باشد .

۱۰- اصولاً کسری بودجه را می توان از دو طریق تامین کرد :

اول . استقراض بانکی \Longleftarrow باعث تورم می شود .

دوم . استقراض ملی \Longleftarrow باعث رکود می شود .

۱۱- اقتصاددانان جدید تعادل بودجه را از سه دیدگاه مورد توجه قرار می دهند :

اول . تعادل مالی

این تعادل به همان مفهوم تعادل کلاسیک ها ، یعنی توازن ارقام در آمد و هزینه بودجه است .

به نظر اقتصاديون جديد كسري بودجه و استقراض بانكي در صورتي مضر است كه نرخ تورم حاصل از آن بالاتر از نرخ سرمايه گذاري باشد .

دوم . تعادل اقتصادی

به مفهوم موازنه عرضه کل و تقاضای کل در جامعه است . در علم اقتصاد عرضه کل به محصول ملی و تقاضای کل به مجموع مخارج جامعه اطلاق می شود .

تعادل اقتصاد حاصل تعادل های اساسی از قبیل تعادل مالی ، تعادل ارزی ، تعادل پولی و تعادل اشتغال می باشد .

تعادل مالی به مفهوم موازنه درآمدها و هزینه های بودجه است که خود از طریق تأثیر در تعادل های مذکور در تعادل کل اقتصاد جامعه اثر می گذارد .

دولت می تواند تعادل مالی بودجه را فدای تعادل اقتصادی کند و با تقبل کسری بودجه و تامین آن از راه های مناسب تعادل اقتصادی را حفظ نماید . به این گونه تعادل بودجه تعادل ادواری گفته می شود .

سوم . تعادل اجتماعی

به مفهوم بهره گیری تقریباً " یکسان اقشار و طبقات مختلف آحاد جامعه از درآمد ملی است .

۱۲- انواع کسر بودجه

کسر بودجه حاصل کمبود درآمدهای بودجه نسبت به هزینه های آن است .

کسری بودجه در دو مقطع قابل تصور است . یکی در زمان تهیه و تدوین بودجه و دیگر در خلال سال بودجه و در عملکرد بودجه .

به عدم وصول درآمدهای پیش بینی شده ، کسر بودجه عملیاتی گفته می شود .

کسر بودجه را از نظر آثار اجتماعی و اقتصادی آن می توان به دو نوع تقسیم کرد :

اول . کسر بودجه معقول \Leftarrow آن نوع از کسر بودجه است که دولتها به طور آگاهانه و برنامه ریزی شده و به منظور اعمال سیاست های اقتصادی و اجتماعی خاص به وجود می آورند و به این وسیله به هدف های معینی نایل می شوند .

دوم . کسر بودجه نامعقول \Leftarrow کسری های ناخواسته است که به دلایلی از قبیل کمبود منابع مورد نیاز ، افزایش هزینه های غیر قابل اجتناب ، حیف و میل دستگاه های مجری یا عوارض ناشی از سوء مدیریت به وجود می آید .

انواع کسر بودجه با توجه به دلایل وجودی آن ها عبارت اند از :

اول . کسر بودجه اداری \Leftarrow ممکن است بر اثر بالا بودن هزینه های جاری دستگاه های اجرایی دولتی و یا عدم کفایت عوامل وصول مالیات ها به وجود آید .

دوم . کسر بودجه ناشی از شرایط اقتصادی \Leftarrow در دوره رکود و بحران این نوع کسر بودجه غیر قابل اجتناب و توجیه پذیر می باشد .

سوم . کسر بودجه مبتنی بر توسعه اقتصادی

نکته : نوع اول جزو کسر بودجه نامعقول و دو نوع دیگر مربوط به کسر بودجه معقول محسوب می شوند .

۱۳- منابع تامین کسری و آثار آنها

منبع متداول برای تامین کسری بودجه استقراض است که ممکن است خارجی یا داخلی باشد .

استقراض خارجی ممکن است به صورت های زیر باشد :

اول . موسسات خارجی ، دوم . دولت های خارجی و سوم . موسسات اعتباری بین المللی

استقراض داخلی به دو صورت است : اول استقراض بانکی که به مفهوم تامین کسری بودجه از طریق وام گرفتن از سیستم بانکی کشور است . راه متداول و عملی این امر وام گیری از بانک مرکزی است و دوم استقراض ملی که از طریق انتشار اوراق قرضه و فروش آن به مردم انجام می گیرد . قرضه ملی به علت جذب نقدینگی جامعه ماهیت ضد تورمی دارد و در صورت عدم کنترل دولت ممکن است منجر به رکود نیز شود .

۱۴- در **کسر بودجه اداری** بخش عمده ای از مخارج پرداخت های جاری است .

۱۵- در مورد کسر بودجه ناشی از رکود اقتصادی منبع مناسب برای تامین کسری ، **استقراض بانکی** است .

۱۶- بهره گیری از **قرضه بانکی** به منظور تامین اعتبارات عمرانی در صورتی توصیه می شود که طرح های عمرانی دولت حاوی بهره برداری قریب الوقوع باشد .

۱۷- **استقراض بانکی** در بلند مدت فاقد اثر تورمی است .

فصل چهارم

۱ - انواع طبقه بندی بودجه

اول . طبقه بندی درآمدي

دوم . طبقه بندی محاسباتي

سوم . طبقه بندی سازماني

چهارم . طبقه بندی عملياتي

پنجم . طبقه بندی اقتصادي

نکته : سه نوع اول طبقه بندی ها در بودجه های متداول (سنتی) نیز وجود داشته و ابزار کنترل مالی تلقی می شده اند ولیکن دو طبقه بندی اخیر زائیده بودجه های نوین و نشانه تکامل آنها می باشند که اولی به عنوان ابزار کنترل اجرایی و بهبود مدیریت و دومی به عنوان ابزار کنترل اقتصادی و برنامه ریزی ملی به کار برده می شوند .

در اینجا به ترتیب به شرح طبقه بندی ها می پردازیم .

اول . طبقه بندی درآمدي

یکی از مهمترین ابزار دولت در اعمال سیاست های مالی ترکیب اقلام درآمدهاست .

مالیات ها اصولاً "حجم عمده درآمدهای دولت را تشکیل می دهد .

اقلام در آمد حاصل از فروش کالاها می تواند نشانگر حجم تولیدی دولت و هم چنین میزان اشتغال دولت در اعمال تصدی باشد .

طبقه بندی درآمدي در بودجه ایران

درآمدهای دولت در قانون بودجه کل کشور در سه بعد طبقه بندی شده اند .

بعد اول . طبقه بندی بر حسب عمومی و خصوصی

درآمدها به سه دسته تقسیم شده اند که عبارت اند از درآمدهای عمومی ، درآمدهای اختصاصی و درآمدهای شرکت های دولتی و بانک ها .

به موجب مفاد ماده ۱۰ قانون محاسبات عمومی ، در آمد عمومی عبارت است از درآمدهای وزارت خانه ها و موسسات دولتی ، مالیات ، سود سهام شرکت های دولتی و در آمد حاصل از انحصارات و مالکیت دولت و سایر درآمدهایی که در قانون بودجه کل کشور تحت عنوان درآمد عمومی منظور می شود .

در قانون بودجه کل کشور هر سال معمولاً "درآمد نفت و گاز بالاترین رقم درآمد عمومی را تشکیل می دهد و درآمدهای مالیاتی در اولویت دوم قرار دارد .

براساس اصل تمرکز عایدات، کلیه درآمدها به خزانه واریز می شود و هر دستگاه بدون توجه به سهم وصولی خود در حدود اعتبارات مصوب و با رعایت مقررات مالی و موازین قانونی از آن برداشت و خرج می کند.

طبق ماده ۱۴ قانون محاسبات عمومی، درآمد اختصاصی عبارت است از درآمدهایی که به موجب قانون برای مصرف یا مصارف خاص در بودجه کل کشور تحت عنوان درآمد اختصاصی منظور می گردد و ...

قسمت قابل توجهی از حجم درآمدهای اختصاصی حق بیمه دریافتی توسط صندوق تأمین اجتماعی و درآمدهای متفرقه است.

درآمدهای اختصاصی نیز به تبعیت از مفاد ۳۹ قانون محاسبات عمومی تابع اصل تمرکز عایدات است.

براساس مفاد ماده ۱۵ قانون محاسبات عمومی، درآمد شرکت های دولتی عبارت است از درآمدهایی که در قبال ارائه خدمت و یا فروش کالا و سایر فعالیت هایی که شرکت های مذکور به موجب قوانین و مقررات مجاز به انجام آن ها هستند عاید آن شرکت ها می گردد.

درآمدهای شرکت های دولتی که بخش وسیعی از دریافت های دولت را تشکیل می دهد از نظر رعایت اصل جامعیت و وحدت بودجه در قانون بودجه کل کشور و خارج از ردیف بودجه عمومی دولت پیش بینی می شود.

درآمدهای شرکت های دولتی مشمول اصل تمرکز عایدات می باشد.

بعد دوم. طبقه بندی درآمدها بر حسب موضوع

عناوین طبقات موضوعی درآمدها عبارت اند از: گروه ← بخش ← بند ← جزء ← ریز

گروه اول. درآمدهای واقعی

در این گروه آن نوع از درآمدهای دولت قرار می گیرند که دریافت آنها موجب افزایش ارزش خالص بودجه عمومی دولت می شود. درآمدهای این گروه به هفت بخش به ترتیب زیر تقسیم می گردد.

بخش اول. درآمدهای مالیاتی

دوم. کمک های اجتماعی

سوم. کمک های بلاعوض

چهارم. درآمدهای حاصل از مالکیت دولت

پنجم. درآمدهای حاصل از خدمات و فروش کالا.

ششم. درآمدهای حاصل از جرایم و خسارات

هفتم. درآمدهای متفرقه

گروه دوم . درآمدهای حاصل از واگذاری دارائی های سرمایه ای

اول . برداشت از دارائی های نفت خام

دوم . فروش ساختمان ها و تاسیسات دولتی

سوم . فروش و واگذاری زمین

چهارم . فروش ماشین آلات و تجهیزات

پنجم . فروش و واگذاری سایر دارائی های سرمایه ای

گروه سوم . درآمدهای حاصل از واگذاری دارائی های مالی

درآمدهای این گروه که نشان دهنده حجم کسری بودجه دولت می باشد شامل هفت بخش به ترتیب زیر می باشد :

اول . واگذاری سهام شرکت های دولتی

دوم . فروش اوراق مشارکت

سوم . سایر استقراض از بخش غیر دولتی

چهارم . استقراض از سیستم بانکی

پنجم . دریافت اصل وام های داخلی

ششم . دریافت اصل وام های خارجی

هفتم . برگشتی از پرداخت های سال های گذشته

دوم . طبقه بندی محاسباتی

این طبقه بندی که از آن به عنوان طبقه بندی مواد هزینه نیز یاد می شود هزینه های دولت را بر حسب انواع کالاها و خدماتی که دولت می خرد نشان می دهد .

نتیجه طبقه بندی محاسباتی کنترل دقیق هزینه ها از نظر رعایت قوانین و مقررات مالی ، معاملاتی و محاسباتی می باشد .

این طبقه بندی قدیمی بوده و جزو طبقه بندی هایی است که در بودجه های متداول (سنتی) نیز وجود داشته است .

طبقه بندی محاسباتی با تفکیک اعتبارات بر حسب نوع خدمت و کالا ها و هماهنگ کردن آن با روش های حسابداری امکان کنترل محاسباتی را فراهم می سازد .

از نظر اجرای بودجه و مدیریت عملیات ، طبقه بندی محاسباتی دقیق و به جای بودجه مصوب را برای مدیر قابل کنترل می سازد .

هزینه های مربوط به خرید کالا پرداختی است که در قبال تحویل گرفتن یک شیء مادی و قابل لمس انجام می گیرد .

هزینه های جاری ، اعتباراتی هستند که برای خرید کالاها و خدمات مصرفی پرداخت می شوند مانند خرید کاغذ ، مواد غذایی ، بهای برق و تلفن مصرفی و حقوق پرسنل .

هزینه های سرمایه ای پرداخت هایی هستند که در قبال خرید کالاها و خدماتی که جنبه سرمایه گذاری دارند و دارایی های ثابت را افزایش می دهند انجام می گیرد مانند حق التحقیق برای مطالعه برنامه های عمرانی ، خرید تجهیزات و ماشین آلات تولیدی یا احداث ساختمان .

اعمال کنترل مالی دقیق روی هزینه ها مستلزم تجزیه آن ها به اجزاء ریزتر است .

مسئولیت حسابداری از طریق ثبت و ضبط و نگهداری اسناد و دفاتر حسابداری اعمال می شود .

طبقه بندی محاسباتی در ایران

عناوین طبقات هزینه در بودجه ایران : گروه ← فصل ← ماده ← جزء ← ریز

گروه اول . هزینه های جاری

این گروه از هزینه ها آن نوع از پرداخت های دولت است که ارزش خالص بودجه را کاهش می دهد و شامل هفت فصل به ترتیب زیر می باشد

اول . جبران خدمت کارکنان

دوم . استفاده از کالاها و خدمات

سوم . هزینه های اموال و دارایی

چهارم . یارانه

پنجم . کمک های بلاعوض

ششم . کمک های اجتماعی

هفتم . سایر هزینه ها

گروه دوم . هزینه های مربوط به تملک دارائی های سرمایه ای

اول . ساختمان ها و سایر مستحقات

دوم . ماشین آلات و تجهیزات

سوم . سایر دارایی های ثابت

چهارم . موجودی انبار

پنجم . اقلام گرانبها

ششم . زمین

هفتم . سایر دارائی های تولید نشده

گروه سوم . هزینه های مربوط به تملک دارایی های مالی

اول . خرید سهام شرکت های دولتی

دوم . بازپرداخت اصل اوراق مشارکت

سوم . بازپرداخت وام های بخش غیر دولتی

چهارم . اعطای وام به بخش غیر دولتی

پنجم . بازپرداخت اصل تسهیلات بانکی

ششم . بازپرداخت اصل تسهیلات خارجی

سوم . طبقه بندی سازمانی

بودجه ابزار اجرای عملیات و وظایف دستگاه های اجرایی و واحدهای سازمانی دولت است .

انعکاس سهم هر دستگاه از مجموعه اعتبارات دولت در بودجه کل کشور ضرورت دارد و طبقه بندی سازمانی این نقش را بر عهده دارد و توزیع اعتبارات را بر حسب واحدهای سازمانی نشان می دهد .

طبقه بندی سازمانی در بودجه ایران

سطوح و عناوین طبقه بندی سازمانی : گروه بندی اصلی دستگاه واحد اجرایی

اول . وزارت خانه ها و موسسات دولتی

این دسته از سازمان ها بدنه اصلی ساختار دولت را تشکیل می دهد و انجام مأموریت های اصلی ، تحقق هدف های رسمی و اساسی دولت و عمدتاً " اعمال حاکمیت را بر عهده دارند .

اعتبارات مربوط به آنها در قالب اعتبارات جاری و سرمایه گذاری ، بخش مهمی از بودجه کل کشور را تشکیل می دهد و به عنوان بودجه عمومی دولت نامیده می شود .

وزارت خانه واحد سازمانی مشخصی است که به موجب قانون به این عنوان شناخته شده و یا می شود . (ماده ۲ قانون محاسبات عمومی)

موسسه دولتی واحد سازمانی مشخصی است که به موجب قانون ، ایجاد و زیر نظر یکی از قوای سه گانه اداره می شود و عنوان وزارت خانه ندارد .

نهاد ریاست جمهوری که زیر نظر ریاست جمهوری اداره می گردد از نظر این قانون موسسه دولتی شناخته می شود .

دوم . شرکت های دولتی و بانک ها

شرکت دولتی واحد سازمانی مشخصی است که با اجازه قانون به صورت شرکت ایجاد شود و یا به حکم قانون یا دادگاه صالح ، ملی یا مصادره شده و به عنوان شرکت های دولتی شناخته شده باشد . و بیش از پنجاه درصد سرمایه آن متعلق به دولت یا شرکت های دولتی باشد .

عالی ترین رکن تصمیم گیری شرکت های دولتی مجمع عمومی آن هاست که حداقل سه وزیر (یا مقاماتی در سطح وزیر) نمایندگی سهام دولت را در آن بر عهده دارند .

سوم . موسسات انتفاعی وابسته به دولت

آن دسته از شرکت های دولتی که به صورت بازرگانی اداره می شوند ولی به شکل شرکت سهامی در نیامده اند به عنوان موسسات انتفاعی وابسته به دولت اطلاق می شوند .

تنها مصداق باقی مانده این گونه موسسات سازمان بنادر و کشتیرانی و سازمان صنایع دفاع هستند که در قانون بودجه کل کشور در ردیف گروه سوم منظور می شوند .

چهارم . طبقه بندی عملیاتی

زاده و مایه بودجه برنامه ای است که اعتبارات بودجه را بر حسب برنامه ها و عملیاتی که دولت برای اجرای آن ها هزینه خواهد کرد نشان می دهد . فقط این طبقه بندی است که محتوای واقعی بودجه را منعکس می کند زیرا طبقه بندی های محاسباتی و سازمانی هدف ها و محتوای مخارج بودجه را معلوم نمی سازند به همین دلیل این طبقه بندی را طبقه بندی برای مردم اطلاق کرده اند .

مهمترین هدف های طبقه بندی عملیاتی عبارت اند از :

- نظارت بر عملیات دولت
- بررسی و تحلیل آثار اقتصادی و اجتماعی عملیات دولت
- ایجاد ارتباط بودجه بندی با برنامه ریزی توسعه اقتصادی
- بهبود مدیریت

طبقه بندی عملیاتی در بودجه ایران

در بودجه دولت ایران تقسیمات اساسی عملیات دولت از کل به جزء عبارتند از : امور ، فصل ، برنامه ، طرح یا فعالیت .

امور : عبارت است از مجموع چند فصل مرتبط از وظایف عمومی دولت . عملیات دولت ایران در این سطح به چهار دسته تقسیم شده است که به ترتیب عبارت اند از امور عمومی ، امور دفاعی ، امور اجتماعی و امور اقتصادی .

فصل : تقسیم بندی اصلی از کوشش های سازمان یافته دولت است که خدمات مشخصی را به جامعه عرضه می کند و هر کدام از آنها یک هدف اصلی برای دولت محسوب می شود .

عناوین فصول مربوط به امور چهار گانه عملیات :

ردیف	امور عمومی	ردیف	امور دفاعی و امنیتی	ردیف	امور اجتماعی و فرهنگی	ردیف	
۱	قانونگذاری	۱	دفاع	۱	آموزش	۱	کشاورزی و منابع طبیعی
۲	اداره امور عمومی	۲	نظم و امنیت عمومی	۲	فرهنگ و رسانه های	۲	منابع آب
۳	امور قضایی	۳		۳	جمعی و گردشگری	۳	صنایع و معادن
۴	خدمات مالی، فنی،	۴		۴	بهداشت	۴	حفاظت محیط زیست
۵	مدیریت و برنامه ریزی	۵		۵	رفاه و تامین اجتماعی	۵	انرژی
۵	پژوهشهای بنیادی			۵	تربیت بدنی	۶	بازرگانی و تعاون
						۷	حمل و نقل
						۸	ارتباطات و فناوری
						۹	اطلاعات
							مسکن ، عمران شهری و
							روستایی و عشایری

برنامه : بالاترین سطح طبقه بندی کارهای اجرایی یک دستگاه برای انجام ماموریت هایی است که در داخل یک فصل به آن محول شده است . مانند برنامه آموزش ابتدایی از فصل آموزش و پرورش عمومی یا برنامه های زراعت و دام و طیور از فصل کشاورزی .

فعالیت یا طرح :

عبارت اند از قسمتی از کارهای همگن در داخل یک برنامه که معمولاً "توسط یک واحد اجرایی به منظور رسیدن به هدف ها و مقاصد برنامه صورت می گیرد .

این مجموعه کارها در صورتی که جنبه مستمر داشته و از محل اعتبارات جاری تامین شوند فعالیت و اگر در مدتی محدود اجرا شوند و از اعتبارات عمرانی تغذیه گردند طرح گفته می شوند .

طرح ها به سه نوع تقسیم می شوند : طرح های انتفاعی مانند طرح فولاد مبارکه ، طرح غیر انتفاعی مانند ساختمان بیمارستان دولتی و طرح مطالعاتی مانند سرشماری جمعیت کشور .

اعتبارات که صرف آن ها ضروری است ولیکن قابل تفکیک به برنامه ها نبوده و سهم دستگاه های اجرایی از آن روشن نیست به صورت یک قلم به عنوان ردیف های متمرکز یا ردیف های متفرقه (منظور می گردد .

جدول مقایسه ای عناوین طبقه بندی ها در بودجه ایران

درآمدی	محاسباتی	سازمانی	عملیاتی
گروه ↓ بخش ↓ بند ↓ جزء ↓ ریز	گروه ↓ فصل ↓ ماده ↓ جزء ↓ ریز	گروه ↓ دستگاه ↓ واحد اجرایی	امور ↓ فصل ↓ برنامه ↓ ↓

پنجم . طبقه بندی اقتصادی

به عنوان ابزار کنترل اقتصادی و برنامه ریزی ملی مورد استفاده قرار می گیرد .

حاصل بودجه برنامه ای پیشرفته و زائیده ارتباط بودجه با برنامه ریزی اقتصاد ملی است . این طبقه بندی در کشورهایی که دولت ها مسئولیت تثبیت اقتصادی را بر عهده دارند از اهمیت بیشتری برخوردار است .

ارقام آن جنبه آماری دارد و بنابراین لازم نیست دقیق و ریز باشد .

طبقه بندی اقتصادی با اقتصاد کلان و حساب های ملی ارتباط دارد و ارقام مندرج در آن باید بتواند اطلاعات مورد نیاز برای برنامه ریزی توسعه اقتصادی را فراهم سازد .

طبقه بندی اقتصادی در بودجه ایران

در نظام بودجه بندی ایران طبقه بندی اقتصادی از سال ۱۳۸۱ براساس نظام جدید آمار صندوق بین المللی پول به عنوان (GFS) منظور شده است .

از ویژگی های نظام بودجه (GFS)

- هماهنگی متغیرهای آماری بودجه با مفاهیم اقتصادی
- هماهنگی ارقام بودجه ای با نظام حساب های ملی
- ارائه یک چارچوب تحلیلی از داد و ستدها

نتایج عملیات مالی دولت شامل :

اول . داد و ستد در حساب های جاری

دوم . داد و ستد در دارائی های سرمایه ای

سوم . داد و ستد در دارائی های مالی

تراز عملیات دولت در صورتی مثبت است که :

الف - ارزش خالص بودجه \leftarrow درآمد $<$ هزینه

ب - داد و ستد در دارائی های سرمایه ای \leftarrow واگذاری $>$ تملک

ج - داد و ستد در دارائی های مالی \leftarrow واگذاری $>$ تملک

فصل پنجم

۱ - مراحل اصلی بودجه

مرحله اول . سیاستگذاری

مرحله دوم . تهیه و تنظیم

مرحله سوم . تصویب

مرحله چهارم . اجرا

مرحله پنجم . نظارت

۲ - سیاست بودجه ای پایه و اساس تهیه و تنظیم بودجه سالانه است .

۳ - بر اساس نظریه PPBS بودجه در صورتی می تواند دقیق ، سنجیده و نظام مند تهیه شود که مبتنی بر یک برنامه میان مدت و آن نیز بر پایه یک برنامه بلند مدت باشد .

۴ - سطوح مستندات سیاستگذاری عبارت اند از : سند چشم انداز ، برنامه توسعه ، سند ملی توسعه و بودجه سالانه

۵ - از سال ۱۳۸۲ سند چشم انداز ۲۰ ساله به فرآیند سیاست گذاری و برنامه ریزی بودجه در ایران افزوده شد .

۶ - سطوح برنامه چهارم

اول . لایحه برنامه چهارم توسعه که از هفت بخش و پانزده فصل و دویست و چهل و هفت ماده قانونی تشکیل شده است .

دوم . اسناد ملی توسعه ، شامل سند های توسعه بخشی ، فرابخشی (ویژه) و استانی

در این سطح کلیه دستگاه ها مکلف شده اند اسناد توسعه مربوط به بخش یا استان خود را حداکثر تا پایان سال ۱۳۸۳ تدوین و به تصویب دولت برسانند .

این اسناد که در بر گیرنده قلمرو زمانی برنامه توسعه پنج ساله است مبنای اصلی تهیه و تنظیم برنامه ها ، عملیات اجرایی و بودجه های سالانه خواهد بود .

سوم . تهیه آئین نامه های اجرایی سند های توسعه

برنامه چهارم توسعه به عنوان اولین گام در رسیدن به اهداف چشم انداز به گونه ای تدوین شده است که بتواند نرخ بیکاری و تورم را که از مهمترین

شاخص های اقتصادی است به عددی یک رقمی تبدیل کند .

۷- تعیین سیاست بودجه ای و انتقال آن به دستگاه های اجرایی مستلزم گام هایی به شرح زیر است :

اول . پیش بینی مقدماتی بودجه (ارزیابی منابع مالی دولت)

دوم . تهیه گزارش اقتصادی سالانه

هدف از تهیه این گزارش تعیین موقعیت تعادل مالی و جهت گیری های اساسی دولت است .

سوم . تعیین سیاست های بودجه ای

سیاست بودجه ای در شورای اقتصاد که عالی ترین مرجع سیاستگذاری و برنامه ریزی اقتصادی کشور است تعیین می شود .

به موجب ماده ۳ قانون برنامه و بودجه کشور وظایف شورای اقتصاد عبارت اند از :

تعیین هدف های کلی برنامه های عمرانی کشور

بررسی خط مشی ها و سیاست های اقتصادی و اجتماعی جهت طرح در هیئت وزیران

اظهار نظر نسبت به برنامه های عمرانی جهت طرح در هیئت وزیران

تعیین خط مشی های مربوط به تنظیم بودجه کل کشور

بررسی بودجه کل کشور برای طرح در هیئت وزیران

اتخاذ تصمیم درباره مسائلی که مسئولان دستگاه های اجرایی در زمینه اجرای طرح ها و فعالیت ها با آن مواجه و در شورا مطرح می نمایند و ...

چهارم . صدور بخشنامه بودجه

بخشنامه بودجه در مهر ماه هر سال به دستگاه ها ابلاغ می شود .

بخشنامه شامل موارد زیر است :

راهنمادهای اساسی و جهت گیری ها

رهنمودهای اجرایی

ضوابط مالی

دستورالعمل تهیه و تنظیم بودجه وزارت خانه ها و موسسات وابسته و فرم های مربوط

دستورالعمل تهیه و تنظیم بودجه شرکت های دولتی و فرم های مربوط

دستورالعمل تهیه و تنظیم بودجه استانی

سقف اعتبارات تملک دارایی های سرمایه ای از محل درآمد عمومی برحسب امور و فصل به تفکیک ملی و استانی

دستورالعمل تهیه برنامه سالانه و شرح کمی و کیفی فعالیت ها و جدول زمان بندی

۸- بودجه دستگاه ها به **دو گونه** بودجه ملی و بودجه منطقه ای تقسیم می شود .

۹- فعالیت تهیه بودجه در دستگاه های اجرایی ملی (وزارت خانه ها) با وصول **بخشنامه بودجه** آغاز می شود .

۱۰- تعیین اعتبارات هزینه ای و سرمایه ای استان با توجه به درآمدهای استانی توسط **دفتر هماهنگی امور استان** صورت می گیرد .

۱۱- **انواع بودجه ها (در قالب بودجه کل کشور)**

اول . بودجه عمومی دولت

قسمت اصلی بودجه کل کشور بوده از مجموع درآمدها و اعتبارات دستگاه های اصلی تابع قوه مجریه تشکیل می شود .

برای تهیه این بودجه سازمان مدیریت و برنامه ریزی بودجه های واصله از دستگاه ها را به مقتضای وظایف آنها بین ستادهای تخصصی توزیع می کند .

دوم . بودجه شرکت های دولتی و بانک ها

پس از اعلام سیاست های دولت مجمع عمومی بانک ها به عنوان عالی ترین مرجع سیاستگذاری و تصمیم گیری ، سیاست کلان بانک ها را در چارچوب سیاست های دولت تعیین و به شورای عالی بانک ها اعلام می دارد .

دبیرخانه شورای عالی بانک ها مسئولیت نظارت بر اجرای بانک ها را نیز بر عهده دارد .

سوم . بودجه موسسات انتفاعی وابسته به دولت

۱۲- **هدف اصلی بودجه بندی** اجرای عملیات و وصول به اهداف دولت است .

۱۳- هدف سازمان مدیریت و برنامه ریزی از بررسی های بودجه ای ترکیب و تلفیق عملیات پیشنهادی دستگاه های اجرایی و ایجاد هماهنگی بین آنهاست .

۱۴- **روش های بررسی بودجه**

اول . ارزش نسبی

اولین روش تخصیص منابع محدود به نیازها و تقاضاهای نامحدود سنجش بازده هزینه ها در برابر ارزش آن هزینه ها با توجه به سایر شقوق جایگزین آنهاست .

در این روش تحلیلگر از خود می پرسد که آیا نتایج حاصل از این فعالیت به هزینه مصروفه برای آن می ارزد یا نه ؟

در این روش شقوق مختلف و نتایج حاصل از آن ها با توجه به هزینه هایی که صرفشان می شود مقایسه شده و بهترین شق انتخاب می شود .

مساله هزینه جایگزینی یا هزینه فرصت از دست رفته در تجزیه و تحلیل براساس این روش حائز اهمیت است که باید مورد توجه قرار گیرد .

استفاده از این روش امکان مقایسه فعالیت های مختلف در رابطه با هزینه هایشان را برای برنامه ریز فراهم می کند و به او کمک می کند تا مطلوب ترین بازدهی را از منابع بدست آورند .

طبق این روش درخواست های بودجه را صرفاً "بخاطر بالا بودن هزینه هایش نمی توان رد کرد بلکه باید هزینه ها و نتایج تواما" موردتوجه واقع شود . هزینه هر فعالیت باید در رابطه با نتیجه آن بررسی گردد .

دوم . تجزیه و تحلیل نهایی

مفهوم تجزیه و تحلیل نهایی و مطلوبیت نهایی این است که مقایسه ارزش های اضافی یا نهایی زمانی با معنی است که در نزدیکی حد نهایی باشد .

سوم . اثربخشی نسبی

برای مقایسه فعالیت های ناهمگون در تصمیم گیری بودجه ای از این روش استفاده می شود .

در صورتی می توان ارزش فعالیت ها را با هم مقایسه کرد که اثربخشی نسبی آنها در تحقق یک هدف مشترک ارزیابی شده باشد .

سنجش میزان اثربخشی شقوق مختلف در نیل به هدف واحد راه دیگری برای تجزیه و تحلیل ها و نهایتاً "تصمیم گیری های بودجه ای بشمار می آید .

در این روش شقوق و موارد مختلف از طریق مقایسه اثربخشی نسبی آنها در راه رسیدن به هدف پیش بینی شده مورد ارزیابی قرار می گیرند و واضح است که لازمه استفاده از این روش وجود هدف های مدون برای فعالیت ها و برنامه های مختلف است .

۱۵- **بودجه عمومی** بدنه اصلی بودجه کل کشور و مشتمل بر اعتبارات دستگاه های اصلی دولتی می باشد .

۱۶- بودجه شرکت های دولتی توسط **مجمع عمومی آنها** بررسی و تصویب می شود .

۱۷- وزیر امور اقتصادی و دارایی موظف است در طول هر **شش ماه یکبار** گزارش انطباق سرمایه گذاری شرکت های دولتی را به تفکیک طرح به کمیسیون های برنامه و بودجه و محاسبات و اقتصادی مجلس ارسال نماید .

۱۸- **شکل و محتوی لایحه بودجه**

اول . پیام بودجه

گزارش مدونی است که در آن اصول تنظیم بودجه ، سیاست ها و خط مشی های مالی و اقتصادی دولت و وضع عمومی اقتصاد کشور در سال بودجه برای مجلس توجیه می شود.

در کشور ایران سخنرانی رئیس جمهوری هنگام تقدیم لایحه بودجه به مجلس جزو **پیام بودجه** است .

دوم . متن لایحه بودجه کل کشور

این لایحه مشتمل بر قسمت های زیر است :

الف – ماده واحده و تبصره ها

ماده واحده حکم کلی است که طی آن مجوز وصول سر جمع درآمدها و انجام هزینه های بودجه کل کشور به تفکیک بودجه عمومی دولت ، بودجه شرکت های دولتی و بانک ها و بودجه موسسات انتفاعی وابسته به دولت از جانب مجلس صادر می شود .

ماده واحده به لحاظ دربر داشتن مجموع ارقام تفصیلی بودجه کل کشور ضامن اصل وحدت محسوب می شود .

تبصره ها احکام خاصی هستند که نحوه اجرای تفصیلی بودجه مصوب را تعیین و یا مجوز هزینه خاصی را صادر می کنند .

نکته : ماده واحده جایگزین کلیات قوانین عادی و تبصره ها جایگزین مواد قانونی کلیات می باشند .

ب – جداول کلان

مهمترین جداول کلان که ضرورتاً باید در قانون بودجه هر سال منعکس شود عبارت اند از :

خلاصه بودجه کل کشور

خلاصه بودجه دستگاه های اجرایی

خلاصه درآمدها و هزینه های دولت

خلاصه واگذاری و تملک دارایی های سرمایه ای و ...

ج – منابع و مصارف بودجه عمومی دولت

سوم . پیوست ها

شامل اطلاعات و ارقامی از بودجه کل کشور است که آگاهی بر ارقام بودجه را تکمیل می کند .

ارقام مندرج در پیوست ها فقط جنبه اطلاعی داشته و مصوب تلقی نمی شوند . موارد پیوست ها عبارت اند از :

- بودجه شرکت های دولتی ، بانک ها و موسسات انتفاعی وابسته به دولت
- بودجه طرح های عمرانی
- بودجه استان ها
- بودجه های اجرایی دولت

۱۹ – به منظور رسیدگی به لایحه بودجه کل کشور و ایجاد هماهنگی لازم بین کمیسیون های تخصصی مجلس شورای اسلامی ، کمیسیون تلفیق مرکب از اعضای کمیسیون برنامه و بودجه و یک نفر از هر کمیسیون تخصصی تشکیل می شود .

نمایندگان می توانند پیشنهادات خود را تا ده روز پس از زمان تقدیم لایحه و توزیع آن به کمیسیون های تخصصی ارائه دهند .

کمیسیون ها موظفند تا ده روز پس از اخذ پیشنهادات آنها را مورد بررسی قرار داده و گزارش خود را به کمیسیون تلفیق تسلیم نمایند . کمیسیون تلفیق نیز باید تا ۱۵ روز گزارش های کمیسیون ها را رسیدگی کرده و گزارش نهایی را به مجلس شورا تقدیم نماید .

۲۰- رویه های خاص بررسی بودجه

اول . طبق اصل ۵۲ قانون اساسی ایران تصویب لایحه بودجه کل کشور با مجلس شورای اسلامی است و نظر شورای نگهبان مشورتی است .

دوم . نمایندگان مجلس در بررسی بودجه حق پیشنهاد خرج ندارند بلکه فقط می توانند ارقام هزینه های پیشنهاد شده را رد ، کم یا تصویب کنند .

سوم . برای بررسی و تصویب بودجه برخلاف لوایح عادی که دو شوری هستند یک شوری است .

چهارم . تا زمانی که شور و مذاکره در مورد بودجه پایان نیافته هیچ لایحه و یا طرحی نمی تواند در مجلس مطرح شود .

پنجم . پس از طرح بودجه در مجلس جلسات آن بدون وقفه و حداقل روزی ۴ ساعت تشکیل می شود .

ششم . روش رای گیری برای تصویب بودجه با استفاده از ورقه رای است . در حالی که در تصویب لوایح عادی از سایر روش ها نیز استفاده می شود مانند کلید برقی ، قیام و قعود و ...

۲۱- در هنگام تعطیلی مجلس اعتبارات اضافی با تایید **دیوان محاسبات** می رسد . دیوان محاسبات که تنها ارگان وابسته به مجلس است در غیاب مجلس جانشین وی می باشد .

۲۲- اصل تحدیدی بودن هزینه ها

منظور از این اصل این است که ارقام مربوط به هزینه های مندرج در قانون بودجه کل کشور ، سقف اعتبارات قابل مصرف دستگاه ها را در عملیات و مواد مختلف نشان می دهد که تجاوز از آن غیر قانونی است .

۲۳- اصل تخمینی بودن درآمدها

طبق این اصل تصویب در آمد در قانون بودجه دستگاه ها را ملزم می سازد که حداقل معادل در آمد مصوب وصول کنند و به شرط رعایت قوانین مربوط ، آنها می توانند بیشتر از آن نیز وصول نمایند .

۲۴- مسئولیت اجرای بودجه به طور کلی بر عهده قوه مجریه است و به طور خاص مسئولیت اجرایی بودجه بر عهده وزارت اقتصاد و دارایی و سازمان مدیریت و برنامه ریزی است .

۲۵- یکی از شرایط اجرای موفقیت آمیز بودجه به **چگونگی انجام مراحل قبلی بودجه بندی به ویژه مرحله تهیه و تنظیم** بستگی دارد .

۲۶- مراحل مقدماتی اجرای بودجه

اول . ابلاغ بودجه

دوم . مبادله موافقتنامه

سندی است که به وجب آن توافق احتمالی و مالی دو جانبه بین دستگاه اجرایی و سازمان مدیریت و برنامه ریزی بمنظور پیش بینی جزئیات اجرای اعتبارات مصوب صورت می گیرد .

الزام قانونی مبادله موافقتنامه ناشی از مفاد قانون برنامه و بودجه است .

این موافقتنامه شامل شرح عملیات هر فعالیت یا طرح ، اعتبارات مورد نیاز ، شرایط اجرایی خاص و پیش بینی زمانی پیشرفت عملیات است .

سوم . تخصیص اعتبار

عبارت است از تجویز استفاده از مبالغ معینی از اعتبارات مصوب سالانه در دوره های زمانی مشخص .

عبارت است از تعیین حجم اعتباری که برای یک سال یا دوره های معینی از سال جهت اجرای برنامه ها و عملیات و سایر پرداخت ها مورد لزوم است .

علت وجودی تخصیص اعتبار ناشی از ضرورت هماهنگ سازی هزینه ها با درآمدهاست .

دوره تخصیص اعتبار در بودجه ایران برای اعتبارات جاری سه ماهه است .

۲۷- مراحل تفصیلی اجرای بودجه

اول . تشخیص

عبارت است از تعیین و انتخاب کالا و خدمات و سایر پرداخت هایی که تحصیل یا انجام آنها برای نیل به اجرای برنامه های دستگاه های اجرایی ضروری است .

دوم . تامین اعتبار

عبارت است از اختصاص دادن تمام یا قسمتی از اعتبار مصوب برای هزینه معین .

سوم . تعهد

عبارت است از ایجاد دین بر ذمه دولت ناشی از :

الف - تحویل کالا یا انجام خدمت

ب - اجرای قراردادهایی که با رعایت مقررات منعقد شده باشد .

ج - احکام صادره از مراجع قانونی و ذیصلاح

د - پیوستن به قراردادهای بین المللی و عضویت در سازمان ها یا مجامع بین المللی با اجازه قانون

چهارم . تسجیل

عبارت است از تعیین میزان بدهی قابل پرداخت بموجب اسناد و مدارک اثبات کننده بدهی .

پنجم . حواله

اجازه ای است که کتبا " وسیله مقامات مجاز وزارت خانه یا موسسه دولتی یا سایر دستگاه های اجرایی برای تادیه تعهدات و بدهی های قابل پرداخت از محل اعتبارات مربوط ، عهده ذیصلاح در وجه ذینفع صادر شود .

۲۸- روش های انعطاف در اجرای بودجه

اول . اصلاح بودجه

دوم . متمم بودجه

هرگاه در جریان سال مالی تغییری در ارقام بودجه عادی ضروری باشد پس از بررسی دفتر بودجه در صورتیکه تغییر در ارقام متضمن افزایش اعتبار یا تحصیل اعتبار جدید باشد لایحه متمم بودجه تقدیم مجلس خواهد شد .

سوم . اعتبار هزینه های پیش بینی نشده

چهارم . اختیار دولت در نقل و انتقال اعتبارات مصوب

۲۹ - مهمترین قانون مالی ناظر بر اجرای بودجه ، **قانون بودجه** و بزرگترین محدودیت ناظر بر آن ، عدم تجاوز هزینه ها از اعتبارات مصوب در قانون مزبور است .

۳۰ - **نظارت مالی** که تنها نوع نظارت قبل از خرج می باشد توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی بر سایر دستگاه های دولتی که مجری بودجه هستند در دو سطح به طرق زیر اعمال می گردد :

اول . ذیحساب مسئولیت تأمین اعتبار با اوست .

دوم . خزانه آخرین نظارت قبل از خرج توسط خزانه انجام می گیرد .

۳۱ - یکی از راه های نظارت عملیاتی که در حین اجرای بودجه اعمال می شود **بازدید و بازرسی عوامل و کارشناسان از فعالیت های جاری و طرح های عمرانی در حال اجراست** .

۳۲ - مهمترین ابزار در اعمال نظارت عملیاتی **تخصیص اعتبار** است .

۳۳ - نظارت قضایی از طریق **دیوان محاسبات** که یک سازمان وابسته به مجلس شورای اسلامی است به عمل می آید .

۳۴ - **تفریغ بودجه** از مهمترین ابزار نظارت پارلمانی بر اجرای بودجه است .

۳۵ - مسئولیت تهیه صورت حساب عملکرد سالانه بودجه کل کشور با واحدی به عنوان **اداره کل تمرکز و تلفیق حسابها و روش های حسابداری** است .

۳۶ - خلاصه انواع نظارت های بودجه

سطح نظارت	ماهیت نظارت	مقطع نظارت	مسئولان نظارت	ابزار نظارت	ضمانت اجرای
درونی (قوه مجریه)	مالی	قبل از خرج	وزارت امور اقتصادی و دارائی ↓ ذیحساب خزانه	مقررات مالی سقف اعتبارات	تأمین اعتبار پرداخت وجه
	عملیاتی	بعد از خرج ضمن سال بودجه	سازمان مدیریت و برنامه ریزی	گزارش عملیاتی	تخصیص اعتبار
برونی (قوه مقننه)	قضایی	بعد از خرج ضمن سال بودجه	دیوان محاسبات	گزارش مالی	صدور رأی
	پارلمانی	بعد از خرج پس از پایان سال	مجلس شورای اسلامی	گزارش تفریغ	استیضاح

فصل ششم

۱- منابع درآمد دولت

اول . مازاد بودجه

دوم . درآمد مالیاتی ← منبع اصلی اعتبارات دولت است .

سوم . درآمدهای حاصل از انحصارات و اعمال تصدی دولت

چهارم . درآمد حاصل از خدمات دولت

پنجم . درآمد حاصل از ارزیابی مجدد پشتوانه اسکناس

ششم . سایر منابع تامین اعتبار ← برای تامین کسری بودجه مورد استفاده قرار می گیرد و عمدتاً " به شکل استقراض است .

نکته : یکی از اشکال استقراض داخلی انتشار اوراق قرضه است .

۲- روش های پیش بینی درآمدها

اول . روش سال ماقبل آخر

در این روش درآمدهای پیش بینی شده باید دقیقاً برابر درآمد قطعی سال ماقبل آخر باشد .

دوم . روش حد متوسط

در این روش حد متوسط افزایش یا کاهش هر یک از انواع درآمدها را در یک دوره قبلی ، مثلاً " سه سال یا پنج سال بدست می آورند و درآمد سال بودجه را بر همان اساس پیش بینی می کنند .

این روش مسلماً " دقیق تر از روش سال ماقبل آخر است و خطر احتمالی استثنایی بودن سال ماقبل آخر را از بین می برد .

سوم . روش پیش بینی مستقیم

در این روش کارشناسان با تجزیه و تحلیل گرایش های اقتصادی ، مبالغ وصول شده و درآمد در سال های قبل و سایر آمار و اطلاعات اثر عوامل گوناگون بر هر یک از انواع درآمدها را می سنجند و با توجه به نتایج بدست آمده و تخص و تجارب خود درآمدهای بودجه را پیش بینی می کنند . در کنار این بررسی می توان از صاحب نظران مالیه عمومی نیز نظرخواهی کرد .

چهارم . روش سنجیده و منظم (سیستماتیک)

این روش دارای فرمول های خاصی است و در آن پیش بینی درآمد براساس تجزیه و تحلیل همبستگی ها انجام می گیرد .

۳- انواع بودجه ها

اول . بودجه متداول (سنتی)

قدیمی ترین نوع بودجه و ساده ترین روش بودجه بندی است و هدف از تخصیص منابع در این بودجه بندی کنترل های مالی و تاکید بر صرفه جویی در مصرف اعتبارات است .

در این روش از بودجه بندی ، هزینه های دستگاه به تفکیک فصول و مواد هزینه برآورد می شود ولی عملیاتی که اجرای آنها مورد نظر است در بودجه منعکس نمی شود . بعبارت دیگر در بودجه متداول ارقام هزینه بر حسب کالاها و خدماتی که خریداری خواهد شد در قالب مواد هزینه نشان داده می شود .

روش برآورد هزینه در این بودجه بندی براساس هزینه های قطعی سال ماقبل آخر و نیمه اول سال جاری می باشد .

دوم . بودجه برنامه ای

در این بودجه بندی ارقام هزینه براساس وظایف ، فعالیت ها و طرح های دولت تقسیم بندی و برآورد می شود .

آنچه که در این بودجه مهم است اهمیت نسبی عملیات و خدمات عمومی است .

در این بودجه بندی لازم است اولاً " عملیاتی که سازمان برای نیل به هدف معینی انجام می دهد نشان داده شود ؛ ثانیاً " هزینه عملیات فوق بدقت مشخص گردد و ثالثاً " منابع درآمد برای تامین مالی هزینه عملیات معلوم باشد .

طبقه بندی عملیات اولین مرحله بودجه بندی برنامه ای است .

در بودجه برنامه ای نخست برنامه یا فعالیت مشخص براساس حجم کار پیش بینی می شود و در مرحله دوم هزینه آن بر حسب فصول و مواد مختلف برآورد می شود .

در بودجه برنامه ای محاسبه هزینه می تواند در سطح برنامه یا در سطح فعالیت انجام گیرد .

در بودجه بندی ایران فعالیت مبنای برآورد هزینه است .

از نظر کنترل پارلمانی توزیع اعتبارات در سطح برنامه صورت می گیرد .

بودجه بندی برنامه ای به معنی صحیح آن مستلزم نگهداری حساب اعتبارات بر مبنای سرفصل های برنامه ها و فعالیت ها است که هر کدام بر حسب فصول و مواد هزینه طبقه بندی شده باشد .

بودجه برنامه ای عدم تمرکز سازمانی بوجود می آورد یعنی تصمیمات در سطوح پایین گرفته شده و به بالا منتقل می شود .

سوم . بودجه عملیاتی

عبارت است از یک برنامه به همراه بودجه سالانه که رابطه میان میزان وجوه تخصیص یافته به هر برنامه را با نتایج به دست آمده از اجرای آن برنامه نشان می دهد .

منابع کمیاب پولی و اعتباری را بر حسب اولویت بندی و بازدهی اقتصادی پروژه و متناسب با عملکرد دستگاه های اجرایی به مصارف گوناگون تخصیص می دهد .

اساس بودجه عملیاتی بودجه ریزی بر مبنای هدف و عملکرد با بکارگیری شاخص های کارایی است که پیوند بین برنامه های راهبردی و عملکرد سازمان ها را در پیشبرد اهداف راهبردی تامین و تحکیم می کند .

بودجه عملیاتی رابطه منطقی بین داده ها و ستاده ها برقرار می کند .

بودجه عملیاتی آخرین تجربه برای بهره مندی حداکثری از منابع درامدی دولتها برای ارائه خدمات به شهروندان است .

ماهیت بودجه عملیاتی از سامانه ای متشکل از برنامه ریزی ، بودجه بندی و ارزیابی می باشد .

هدف نهایی بودجه بندی عملیاتی کمک به تصمیم گیری عقلایی است در خصوص تخصیص و تعهد منابع دولت براساس پیامدهای قابل سنجش .

بودجه عملیاتی دولت دارای سه عنصر اصلی است : برنامه ریزی ، تحلیل هزینه ها و مدیریت ملکرد .

اجرای بودجه عملیاتی به دو روش امکان پذیر است :

الف – حسابداری قیمت تمام شده

این روش درصدد آن است که با توجه به انواع هزینه هایی که در تولید یک محصول یا انجام یک خدمت پرداخت می شود قیمت تمام شده یک واحد عملیات محاسبه شود و این قیمت به عنوان هزینه پایه مبنای برآورد اعتبارات مورد نیاز عملیات در سال بودجه قرار گیرد .

این روش به لحاظ در نظر گرفتن کلیه عناصر هزینه دقیق ترین مبنای محاسبه و برآورد اعتبارات را فراهم می سازد .

استفاده از این روش در مواجهه با نوسان قیمت ها در سال های مختلف مقایسه هزینه عملیات را مشکل می سازد .

ب – اندازه گیری کار

این روش فقط با یکی از عناصر هزینه یعنی زمان ارتباط دارد . به عبارت دیگر زمان مصروفه برای تکمیل یک واحد کار مبنای محاسبه قرار می گیرد .

اندازه گیری کار روشی است که برای برقرار کردن رابطه منصفانه بین حجم کار و مقدار زمان مصروفه بکار می رود . این روش برای موسسات دولتی که بیشترین حجم عملیات آنها را خدمات تشکیل می دهد مناسب تر است .

اندازه گیری کار به دو طریق انجام می گیرد :

اول . بررسی های زمانی

عبارت است از محاسبه دقیق مدت زمان لازم برای یک عمل معین از طریق برنامه ریزی حرکات ، ابزار و روش های اجرایی .

حاصل اندازه گیری کار طبق بررسی زمانی معیار زمانی می باشد .

دوم . تجزیه و تحلیل آماری

این روش شامل بررسی آماری مقدار کار انجام شده در فواصل زمانی معین و مقدار زمان مصروفه در تکمیل آن می باشد .

مراحل استقرار سیستم اندازه گیری کار براساس روش تجزیه و تحلیل آماری

الف - انتخاب حوزه کار

حوزه کار به آن قسمت از فعالیت های سازمان گفته می شود که بتوان مقدار آن را بوسیله واحد منفردی اندازه گرفت .

ب - انتخاب واحد کار

ج - تهیه گزارش های آماری

این گزارش ها برای تهیه آمار مربوط به تعداد واحد کار و مدت زمان مصروفه در حوزه های منتخب بکار می روند .

د - انتخاب هنجار

مقدار زمانی است که از طریق تجزیه و تحلیل آماری برای تکمیل یک واحد کار مناسب تشخیص داده شود .

هنجار باید اولاً قابل حصول باشد ، ثانیاً مناسب باشد و ثالثاً ثابت باشد .

۴ - روش هایی که برای برآورد **هزینه های پرسنلی** مورد استفاده قرار می گیرند :

اول . نسبت کارکنان

طبق این روش تعداد کارکنان لازم برای یک فعالیت به نسبت درصد تعداد کل کارکنان سازمان پیش بینی می شود .

دوم . جدول تجهیز نفراتی

این روش در مورد نیازمندی های پرسنلی نیروهای نظامی معمولاً بکار می رود .

سوم . سیستم امتیاز دهی یا شماره گذاری

کاربرد این روش هنگامی است که نیازمندی های پرسنلی به بیش از یک عامل ارتباط پیدا می کند . همچنین در این روش اهمیت نسبی هر یک از عوامل

برحسب ضرایبی تعیین می شود و با محاسبه ضرایب مربوط نیازهای پرسنلی پیش بینی می شود .

۵- نظام طرح ریزی، برنامه ریزی و بودجه بندی (PPBS)

طبق این نظام نتایج حاصل از اجرای فعالیت های مختلف دولت در مقابل هزینه های واقعی آنها در قالب تئوری سیستم مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می گیرد.

تاکید این نظام روی جنبه سیستمی بودن است.

نظام (PPBS) به بازدهی و ستاده ها توجه دارد تا داده ها.

به لحاظ تمرکز نظام بر ستاده ها آنرا در انگلستان بودجه مبتنی بر بازدهی نیز می گویند.

برنامه ریزی در این نظام در سطوح بالای سلسله مراتب سازمانی متمرکز می شود.

سیستم اطلاعاتی از عوامل اصلی این نظام است.

۶- بودجه بندی بر مبنای صفر

روش خاصی در بودجه بندی و برآورد هزینه نیست بلکه آن مکانیزمی در نحوه تعیین اولویتهاست.

در این بودجه بندی تمامی فعالیت ها و برنامه های سازمان از نظر اثر بخشی و کارایی مورد بررسی، تجزیه و تحلیل و ارزیابی قرار می گیرند و درجه اولویت آنها نسبت به یکدیگر تعیین می شود.

بودجه بندی بر مبنای صفر شامل ۴ مرحله می باشد:

اول. شناخت واحدهای فعالیت در سازمان

دوم. تجزیه و تحلیل هر واحد فعالیت در قالب گروه فعالیت ها و برنامه ها

سوم. ارزشیابی و تعیین اولویت فعالیت ها

چهارم. انتخاب و تدوین فعالیت های اثربخش سازمان

یکی از ویژگی های بودجه بندی بر مبنای صفر انعطاف پذیری آن است.

از محدودیت های این نوع بودجه بندی حساسیتی است که مدیران نسبت به توجیه فعالیت های تحت نظارت خود نشان می دهند. همچنین اجرای این روش مستلزم مدیریت موثر، ارتباطات کارآمد و آموزش مدیرانی است که در کار تدوین بودجه سهیم می باشند.

۷- بودجه چند گزینه ای

در این روش بودجه بندی کلیه بودجه های تنظیمی به تصویب مجلس می رسد و دولت اختیار دارد نسبت به موقعیت و شرایط مالی هر کدام را که به مصلحت بداند اجرا کند.